

MIKLÓS PÉTER*

**FELVIDÉKRŐL PITVAROSRA TELEPÍTETT MAGYAROK
A SZEGEDI NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT (1946–1949)¹**

**SETTLERS FROM HUNGARIAN UPLANDS TO PITVAROS BEFORE
THE PEOPLE'S TRIBUNAL OF SZEGED (1946–1949)**

ABSTRACT

Pitvaros is a village in Csongrád County, Hungary (the part of historical Csanád County), founded by slovakians in 1816. In the second part of 1940's the local slovakians' great mass have migrated to Czechoslovakia and theirs place – the Hungarian and Czechoslovakian Government commonly – settled hungarians from the Hungarian Uplands (from Gúta, Vágfarkasd etc. villages).

In this study the author demonstrates: there was an compound – ethnical, confessional and political – conflict between the hungarian settlers and the old resident slovakians in Pitvaros. The sources of this essay was the People's Tribunal of Szeged's archives. The author presents by typical People's Tribunal legal actions the problems and conflicts of hungarian–slovakian symbiosis in South-Hungary after the czechoslovakian–hungarian polulation exchange (1946–1949).

I. Bevezetés

A mai Csongrád megye területén lévő, egykori Csanád vármegyei Pitvarost nagymértékben érintette a csehszlovák–magyar lakosságcsere, s annak összes következménye.² A közel kétezer Csehszlovákiába áttelepülő pitvarosi szlovák helyére felvidéki magyarokat telepítettek be.³ A lakosságcsere a település lakosságának etnikai és felekezeti megoszlását alaposan megváltoztatta, ennek eredményeként az iskolai oktatás nyelve szlovák helyett magyar lett, az evangélikus egyház dominanciája pedig megszűnt, meghatározó szerepét a katolikus egyház vette át.

II. Felvidéki telepések a Szegedi Népbíróság előtt

A Csongrád Megyei Levéltár a Szegedi Népbíróság iratai között öt pitvarosi lakos peranyagát őrzi: Polgár Józsefét, Gubcsó Andrásét, Takács Gézáért, Árgyusi Rajmundét és Szépe Lajosét. Polgár József és Gubcsó András „öslakos” pitvarosi volt, ők ketten már a lakosságcsere előtt is a faluban éltek, Takács Géza, Árgyusi Rajmund, Szépe Lajos pedig az 1947–1948. évben a településen lezajlott csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében kerültek Pitvarosra, mindhárman a felvidéki Gútáról.⁴

Polgár József (sz. 1903. október 24.) helyi földmőlárnak az volt a bűne, hogy 1942 és 1944 között a Szálasi Ferenc vezette hungarista Nyilaskeresztes Párt tagja volt. Mint a periratokból kiderül, tevékenyen részt vett a pártszervezés munkájában is, amiért a Szegedi Népbíróság 1946. február 22-én hat havi börtönre és közügyektől való háromévnvi eltiltásra ítélte.⁵

* Történet-sz-muzeológus, Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

Gubcsó András (sz. 1907. január 4.) pitvarosi evangélikus lelkész ellen azt hozta föl vádként a népügyészség, hogy 1944 szeptemberében – amikor a szovjet Vörös Hadsereg, éppen a térségben elérte a trianoni Magyarország határát – beszédet mondott, amelyben állítólag „kelet felől érkező fellegről” beszélt. Ezzel a Szovjetunióból érkező kommunizmusra, illetve a demokratikus magyar politikai életre veszélyt jelentő szovjet befolyásra utalhatott. A vallomások ellentmondásossága miatt azonban ejtették ellene a vádat. Ordass Lajos, a bányai egyházkertület evangélikus püspöke levelet írt Gubcsó védelmében a Szegedi Népbíróságnak, amelyben kiemelte a magyarsághoz való lojalitását, ellentétben segédlelkészével, Bulik Andrással, aki a gyülekezetnek a magyarországi evangélikus egyháztól való elszakadását kimondta és sürgette a Csehszlovákiába való áttelepülést.⁶

Takács Géza (sz. 1914. március 29.) Gútáról áttelepített egykori csendőr szakaszvezető népbírósági peranyaga szerint 1947 szeptemberében – amikor a Felvidékről Pitvarosra telepített magyarok első transzportjával megérkezett – a vasútállomáson megkérdezte, hogy maradtak-e a faluban szlovákok, az igenlő válasz után azt mondta: „Lesz rá gondunk, hogy ne legyenek”.⁷ 1948. március 14-én pedig egyike volt a magyar forradalom centenáriumára rendezett pitvarosi ünnepségen a szlovákellenes hangulatot gerjesztőknek. Ezért egy év börtönre, valamint öt év politikai jogfosztásra ítélte a Szegedi Népbíróság 1948. június 15-én. A Népbíróságok Országos Tanácsa azonban ezt 1949. április 19-i ítéletével hatheti fogházra mérsékelte, amit az előzetes letartóztatásban töltött idő beszámításával letöltöttnek vett, így Takács Géza akkor szabadult.⁸

Az 1948. március 14-i ünnepségen a rendező között volt Árgyusi Rajmund (sz. 1927. január 24.). A szlovák Dovalovszki János, az esemény egyik szónoka a makói rendőrkapitányságon 1948. március 22-én tett tanúvallomásában a következőképpen foglalta össze a történeteket: „A banketten valamennyi demokratikus párt szónoka röviden méltatta a 100. éves évfordulót. Amikor szlovák nyelvű beszédemet meg akartam kezdeni Árgyusi Vince,⁹ Szépe Lajos és Takács Géza betelepített pitvarosi lakosok elkezdtek kiabálni, hogy »bükkfanyelvet vagy kutyanyelvet hallani nem akarunk, menjetek Szlovákiába és ott beszéljetez ezen a bükkfanyelven.«”¹⁰

Ugyanazon a napon a szintén szlovák nemzetiségű Hodák János pitvarosi lakos is vallomást tett, amely szerint 1948. március 14-én Dovalovszki János beszéde megkezdésekor „Árgyusi azt kiabálta, hogy kutyanyelvet hallani nem akarunk, ha nekünk nem volt szabad Szlovákiában magyarul beszélni, akkor ti se beszéljetez ezen a kutyanyelven. Ennek eredményeként a szabadságharc emlékére megrendezett ünnepi vacsora a magyar és a szlovák lakosság közötti ellentétekkel végződött.”¹¹

Az államrendőrség makói államvédelmi osztályának 1948. április 23-án írt jelentése szerint a pitvarosi „demokráciaellenes” csoport vezetője Árgyusi Rajmund volt. „A betelepítés óta állandóan a kulák paraszt ifjúság és a B listázott értelmiségi ifjúság körében látható. Barátai közismertek sovinszta és demokráciaellenes magatartásukról, melyek vezetője Árgyusi Rajmund.”¹² A jelentés készítője szerint Árgyusi éjszaka részegen gyakran a rendőrség előtt járkált és kiabált, s a rendőröket provokálta, ezenkívül Horthy-nótákat húzatott a vendéglőkben és bálokon, sőt „a demokratikus rendőrséget”¹³ semmilyen embernek nevezte.¹⁴

Árgyusi Rajmund apja, Árgyusi Vince 1948. május 15-én levélben fordult az igazságügy-miniszterhez, amelyben fia mielőbbi szabadlábra helyezését kérte. Ezt azzal indokolta, hogy szüksége van legidősebb gyermeke munkaerejére, ahhoz, hogy családját – feleségét és tizenegy gyermekét – el tudja tartani. Kérelmében kifejtette, hogy a lakosságcseré után (amely során Gútáról telepítették át Pitvarosra) tizennégy kataszteri hold földet kapott, ami azonban nem elég a család eltartásához, ezért még hét és fél kataszteri holdat volt kénytelen mellé bérelni.¹⁵ Az Árgyusi-család legfiatalabb tagja az 1946-ban született kislány volt,

aki egyéves korában élte át az áttelepítéssel és a szülőföldtől való megfosztással járó megpróbáltatásokat. Végül Árgyusi Rajmundot 1948. június 15-én a Szegedi Népbíróság fölmentette és azonnal szabadlábra helyezte.

A szintén felvidéki származású Szépe Lajos (sz. 1922. február 14.) 1949. április 18-án – a rendőrség Makón 1949. április 30-án írt jelentése szerint – „a Földművesszövetkezet helyiségében, ahol egy asztalnál az MDP vezetősége ült együtt és ott borozgattak, Szépe Lajos odament az asztalhoz és az asztalon lévő poharakat fellökte, majd azt a kijelentést tette »szar kommunisták, nem virultok sokáig, mert pár hét múlva bejönnek az amerikai és angol csapatok, és akkor majd leszámolunk veletek, piszkos kommunisták«. Majd az asztaltól való távozáskor azt a kijelentést tette, hogy »megálljatok még, piszkos kommunisták, még mindannyiótokat le foglak szúrni nagykéssel.«¹⁶

A kocsmai konfliktusban Szépe Lajos kommunista- és szlovákellenessége mellett valószínűleg az elfogyasztott alkohol is szerepet játszathatott, noha az egyik szemtanú, Lehoczki Pál Pitvaroson, 1949. április 26-án megfogalmazott vallomása szerint Szépe „a kijelentések alkalmával nem volt oly mértékben ittas, hogy ne tudta volna azt, hogy mit cselekszik, vagy milyen kijelentéseket használ.”¹⁷ A pitvarosi kommunista vezetők szidalmazása és fenyegetése miatt Szépe Lajos szigorú büntetést kapott. 1949. szeptember 14-én a Szegedi Népbíróság egy év börtönre, három év hivatalvesztésre, politikai jogainak ugyanilyen időtartamú korlátozására és föllelhető vagyona egyharmadának elkobzására ítélte. Ezt 1949. november 25-én a Népbíróságok Országos Tanácsa helybenhagyta.

III. Összegzés

Összességében megállapítható, hogy egy kivételével (Polgár József ügye) a pitvarosiak ellen indított népbírósági perekben előkerült a lakosságcsere, illetve a szlovákság és a magyarság szimbiózisának kérdése, s a jegyzőkönyvekből, jelentések, tanúvallomásokból elének tárulnak a mély indulatokat kiváltó nemzetiségi ellentétek. Az a sztereotípa is kirajzolódik a periratokból, mintha a Felvidékről kitelepített magyarok „jobboldaliak”, az itt maradt szlovákok pedig „baloldaliak” lettek volna. A politikai preferenciák nemzetiségi hovatarozáshoz való kötése igencsak leegyszerűsítő, bár valóban alátámasztható forrásokkal, hogy a Felvidékről magyar nemzetiségük miatt Pitvarosra áttelepítettek inkább a Független Kisgazdapárttal keresték a kapcsolatot, s volt bennük bizonyos kommunistaellenesség. Ugyanakkor a Magyar Kommunista Párt helyi vezetői a szlovákságból kerültek ki. Elég csak az 1948. március 14-i ünnepség szónokára, a már említett Dovalovszki Jánosra, vagy a pitvarosi kommunista alapszervezet és a nemzeti bizottság elnökére, Hosztyina Györgyre utalni.¹⁸

JEGYZETEK

1. A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyei eseményivel kapcsolatos kutatásainkat a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Dunatáji népek kutatása” szakalapítványa támogatta.
2. A lakosságcseréről lásd bővebben: Vadkerty Katalin (1993); Vadkerty Katalin (1998); Vadkerty Katalin (1999); Komoly Pál (1992); Bernula Mihály (1999). Gulyás László (2008) 355–371. old.
3. A csehszlovák–magyar lakosságcsere Békés és Csanád vármegyei eseményeiről sok adatok közölt Kugler József (2000) monográfiája. A lakosságcsere pitvarosi eseményeiről lásd bővebben: M. Pelesz Nelli (2007) 88–94. és Miklós Péter (2008) 93–100.
4. V. ö. Angyal Béla (2007).

5. Csongrád Megyei Levéltár. Szegedi Népbíróság iratai (a továbbiakban: CSML SZNI) NB 865/1945.
6. CSML SZNI NB 191/1946.
7. CSML SZNI NB 1088/1948.
8. Uo.
9. Helyesen Árgyusi Rajmund, akinek az apját hívták Árgyusi Vincének.
10. CSML SZNI NB 1091/1948.
11. Uo.
12. Uo.
13. Nyilván a „demokratikus” rendőrség tagjait.
14. CSML SZNI NB 1091/1948.
15. Uo.
16. CSML SZNI NB 533/1949.
17. Uo.
18. V. ö. A munkásmozgalom Csongrád megyei harcosainak életrajzi lexikona. Főszerk. Antalffy György (1987). 108. (Dovalovszki Pál) és 182. (Hosztlyina György)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Angyal Béla (2007): Gúta. 1945–1949. [Második, bővített kiadás.] Dunaszerdahely.
- Antalffy György (1987): A munkásmozgalom Csongrád megyei harcosainak életrajzi lexikona. Főszerk. Antalffy György, szerk. Kanyó Ferenc és Rác János. Szeged.
- Bernula Mihály (1999): Pitvarosi krónika. Szubjektív fejezetek a magyarországi szlovákok történetéhez. Hely és év nélkül. [Horpács, 1999.]
- CSML SZNI: Csongrád Megyei Levéltár (Szeged). Szegedi Népbíróság iratai.
- Gulyás László (2008): Edvard Benes. Közép-Európa koncepciók és valóság. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő–Gödöllő.
- Komoly Pál (1992): Pitvarosi tanulmányok. Szerk. Tóth István. Szeged.
- Kugler József (2000): Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. Budapest.
- M. Pelesz Nelli (2007): A csehszlovák–magyar lakosságcsere története és következményei. *Belvedere Meridionale*, 5–8. sz. 88–94.
- Miklós Péter (2008): A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyei történetéhez. In: *Múzeumi kutatások Csongrád megyében*. 2007. Szerk. Tóth István. 93–100.
- Vadkerty Katalin (1993): A reszlovakizáció. Pozsony.
- Vadkerty Katalin (1998): A deportálások. A szlovákiai magyarok kényszerközmunkája 1945–1948 között. Pozsony.
- Vadkerty Katalin (1999): A belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony.